

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Березовська Ганна Григорівна

УДК 811.161.2' 282.2

**СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ГЕОГРАФІЯ НАЗВ ОДЯГУ
І ПРИКРАС У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
ТИЩЕНКО Тетяна Миколаївна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, доцент
кафедри української мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
ГЛУХОВЦЕВА Катерина Дмитрівна,
ДЗ "Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка", завідувач
кафедри української філології та
загального мовознавства;

кандидат філологічних наук, доцент
ГРИМАШЕВИЧ Галина Іванівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
української мови.

Захист відбудеться 15 березня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, за адресою 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 14 лютого 2011 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук**

А. В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Системне вивчення семантики та географії лексики різних тематичних груп, з'ясування їх наповненості в різних діалектних зонах є одним із актуальних завдань сучасної лінгвістики. Найбільш дослідженими на лексичному рівні є говірки карпатського (І. Сабадош, Й. Дзендзелівський, Е. Гоца та ін.), гуцульського (Н. Хобзей, Т. Ястремська, Н. Хібеба, М. Бігусяк та ін.), слобожанського (К. Глуховцева, І. Магрицька, В. Леснова, Р. Міняйло, І. Ніколаєнко, Д. Ужченко, Г. Барилова, А. Скорофатова, О. Верховод та ін.) та поліського (М. Никончук, Г. Аркушин, В. Мойсієнко, В. Куриленко, О. Євтушок, Є. Турчин, Л. Дорошенко, Г. Гримашевич та ін.) говорів української мови.

Подільський говір, поширений у південній частині Хмельницької і Вінницької областей, частково в східній частині Тернопільської області, в південно-західних районах Київської, західних районах Черкаської та Кіровоградської, північному заході Миколаївської та на півночі Одеської областей, незважаючи на стрімкий розвиток діалектології в останні роки, залишається найменш вивченим ареалом побутування української мови.

Науковці зауважують, що у структурному відношенні подільський говір не є монолітним, а здійснити внутрішнє членування подільського говору не дозволяє відсутність сучасних монографічних описів говірок на всіх структурних рівнях та розпорошеність даних Атласу української мови (АУМ) у трьох томах. У мовній практиці склалася традиція членувати говір на західну, східну, північну і південну зони. Проаналізувавши дані АУМ, дескриптивних праць про подільський говір та його межі, Т. Тищенко східноподільськими умовно називає говірки, які на півночі обмежуються ізоглосою по лінії від верхів'я р. Рось північніше м. Ставища до верхів'я р. Гнилий Тікич; зі сходу і півдня – від р. Гнилий Тікич по р. Синюха до р. Південний Буг у напрямку на Ананьїв – Балту Одеської обл. – Чечельник Вінницької обл., на заході від Чечельника до верхів'я р. Рось.

Лексика Східного Поділля недостатньо вивчена. Східноподільські говірки частково представлені в регіональних словниках П. Лисенка «Словник специфічної лексики правобережної Черкащини», Д. Брилінського «Словник подільських говірок», М. Доленка «Словник діалектної лексики Вінниччини», Т. Тищенко «Лексика бджільництва Східного Поділля». Спорадично представлені лексеми різних тематичних груп у наукових студіях А. Очеретного, говіркові особливості Східного Поділля подає праця І. Варченка «До вивчення говіркових і топонімічних даних Східного Поділля».

Побутова лексика говірок західної Черкащини, які у своїй основі є східноподільськими, системно представлена в Атласі побутової лексики Г. Мартинової. Тематична група сільськогосподарської лексики подільсько-середньонадніпрянської межі стала предметом докладного опису Т. Тищенко. Сучасна лексика східноподільських говірок уведена в науковий обіг І. Гороф'янюк, Г. Краєвською.

Відсутність сьогодні Подільського діалектного словника, подільського фонофону – збірки записів діалектного мовлення та діалектних текстів, а відтак – і фундаментальних сучасних монографічних описів фонетики, граматики, лексичного і фразеологічного складу, системи наголошування, які різьблять неповторний профіль цього діалекту, виказують, на думку П. Ю. Гриценка, особливу цінність і актуальність обстежень сучасних подільських говірок, їхній опис та введення зібраних свідчень у широкий науковий інформаційний простір.

Тематичні групи лексики одягу і прикрас є одним із найдавніших пластів лексичного фонду української мови, зберігають інформацію про духовну і матеріальну культуру носіїв мови, постійно зазнають змін, що пов'язані з позамовними чинниками. Тому назви одягу були предметом діалектологічних студій поліських (Ф. Бабій, Г. Гримашевич), карпатських (М. Дерке, Н. Пашкова), східнослобожанських (Л. Лисиченко), східностепових (Н. Клименко), поліських, волинських та подільських говірок (Л. Анисимова), говірок Чернігівщини (Д. Неділько), Прикарпаття (Я. Вакалюк), Івано-Франківщини (О. Шляхов), середньонадніпрянсько-степового порубіжжя (Т. Щербина). Назви прикрас системно вивчалися лише у гуцульських говірках (Г. Войтів) та у говірках середньонадніпрянсько-степового порубіжжя (Т. Щербина).

Актуальність дослідження зумовлена різним ступенем представлення лексики української мови як за регіонами й ареалами побутування, так і за набором тематичних і лексико-семантичних груп та відтворення елементів у межах таких об'єднань; відсутністю спеціального дослідження структурної організації та географії назв одягу і прикрас у східноподільських говірках.

Зв'язок роботи з науковими планами і програмами. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідної теми «Комплексне дослідження говірок подільсько-середньонадніпрянської межі» (номер державної реєстрації 0105U007892), яка розроблялася у Східноподільському лінгвокраєзнавчому науковому центрі при кафедрі української мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; пов'язана з темою відділу діалектології Інституту української мови НАН України «Українська діалектна мова сьогодні: онтологічний та гносеологічний аспекти» (номер державної реєстрації 0101U003944) та підготовкою Словника українських говорів, Лексичного атласу української мови і виконанням наукового проекту «Словник подільського говору».

Метою дисертації є системний опис структурної організації назв одягу і прикрас, з'ясування шляхів формування тематичних груп у східноподільських говірках та внутрішнього членування східноподільського мовного ареалу.

Для досягнення мети необхідно було виконати такі **завдання**:

- дослідити склад, семантичну структуру та географію назв одягу і прикрас;
- з'ясувати основні принципи мотивації номенів;
- виявити шляхи формування складу та семантики лексики на позначення одягу та прикрас у східноподільських говірках;
- здійснити внутрішнє членування досліджуваних говірок;
- встановити зв'язки зафіксованої лексики з відповідними номінативними одиницями інших українських діалектів.

Об'єктом дослідження є номінативні та семантичні процеси, мотивація та просторова поведінка лексики на позначення одягу та прикрас у говірках Східного Поділля.

Предмет дослідження – назви одягу і прикрас у східноподільських говірках, локалізованих у східних районах Вінницької, південно-західних – Київської, західних – Черкаської та Кіровоградської, північно-західних – Миколаївської та північно-східних – Одеської областей.

Джерелами дослідження стали Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках, укладений на матеріалі власних польових записів, здійснених протягом 2005 – 2009 рр. у 207 населених пунктах Східного Поділля за спеціально розробленою програмою на основі Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови Й. О. Дзендзелівського, матеріали «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», «Атласу української мови», опубліковані й рукописні атласи і словники діалектної лексики.

Для реалізації мети і поставлених завдань у дослідженні використано описовий, лінгвогеографічний, порівняльно-історичний **методи** та метод моделювання лінгвальних об'єктів, які є основними при аналізі діалектного матеріалу. Аналіз говіркового матеріалу здійснено в двох аспектах: опис лексики на синхронному зрізі без історичних тлумачень та опис лексики на діяхронному рівні, що сприяє розгляду номенів у їх історичному розвитку.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено системний опис назв одягу і прикрас у східноподільських говірках, встановлено генезу регіональних назв, з'ясовано внутрішнє членування східноподільських говірок, виявлено зв'язок досліджуваної лексики із лексичними одиницями інших діалектних зон української мови.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в поглибленні теорії номінації, з'ясуванні закономірностей формування похідних номінативних одиниць, системної організації діалектної лексики та введення у лінгвістичний обіг діалектних назв, які збережені у мовленні жителів Східного Поділля.

Практичне значення дослідження полягає в розширенні бази діалектології новими лексичними даними, які можуть бути використані в подальших ономазіологічних, лінгвогеографічних, етнолінгвістичних дослідженнях, при укладанні регіонального та загальноукраїнського діалектних словників, Лексичного атласу української мови, в лінгводидактиці вищої школи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлено в доповідях та повідомленнях на міжнародних наукових конференціях і семінарах: «Мовне і культурне явище в діалектному просторі» (Львів, 2007), «Говори південно-західного наріччя в загальнослов'янському контексті» (Львів, 2008), «Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії (присвячена 100-річчю від дня народження Миколи Андрійовича Грицака)» (Ужгород, 2008), III Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми менталінгвістики» (Черкаси, 2010); *всеукраїнських* конференціях: «Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 170-річчю від дня народження Павла Житецького» (Черкаси, 2007), «Діалектне суміжжя як об'єкт мовознавчих досліджень» (Умань, 2007), Всеукраїнському науковому семінарі «Актуальні проблеми української діалектології і історії мови» (Черкаси, 2010); *регіональних* нарадах: «Подільський діалект: стан і перспективи вивчення» (Кам'янець-Подільський, 2007), «Проблеми лексикографічного опису подільського говору» (Умань, 2007); *міжвузівському* науково-практичному семінарі «Українська мова в часовому і просторовому вимірах» (Умань, 2009); щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 11 публікаціях та 1 тезах доповідей, з яких 7 опубліковано у виданнях, визначених ВАК України як фахові.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, джерел та додатків – «Атласу назв одягу і прикрас у східноподільських говірках» – 50 карт із коментарями, текстів зв'язного мовлення, питальників для збору діалектного матеріалу. Повний обсяг дисертаційного дослідження – 393 с., додатки займають 173 с. (С. 221–393).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «Вступі» обґрунтовано вибір теми дисертації, підкреслено її актуальність, визначено об'єкт дослідження, сформульовано мету й основні завдання, вказано на практичне і теоретичне значення роботи, методи дослідження та подано джерельну базу.

У першому розділі «Структурна організація та семантика лексики на позначення одягу у східноподільських говірках», який містить дев'ять глав, здійснено опис найменувань одягу за лексико-семантичним принципом. На підставі системи понять, яку репрезентують конкретні лексеми, виділено ЛСГ (лексико-семантичні групи) на позначення одягу: ЛСГ загальних назв одягу, ЛСГ на позначення тканини для одягу, ЛСГ назв верхнього одягу, ЛСГ назв нагрудного одягу, ЛСГ назв поясного одягу, ЛСГ назв спіднього одягу, ЛСГ назв одягу для рук, ЛСГ назв одягу для ніг, ЛСГ на позначення головних уборів.

Кожна ЛСГ на позначення одягу є структурною цілісністю, характерними ознаками якої є гіперо-гіпонімічні відношення компонентів, синкретизм лексем, мотиваційні зв'язки між елементами суміжних ЛСГ.

У говірках лексично виражена детальна сегментація найменувань одягу та його частин. Репрезентанти аналізованої ЛСГ пов'язані тісними словотвірними і семантичними зв'язками.

Говіркова стратифікація та специфіка назв одягу є наслідком поєднання різних мотиваційних та диференційних ознак, принципів і способів номінації. Домінантними диференційними ознаками, які впливають на структуру ТГЛ (тематичної групи лексики) на позначення одягу є ДО (диференційна ознака) 'стать користувача', 'призначення', 'сезон носіння'.

Встановлено типові моделі мотивації назв одягу, характерні для більшості лексико-семантичних груп:

'тканина; матеріал виготовлення' → 'назва виробу' (*кожанка* 'шкіряна куртка', *п'л'ушка* 'жіноча плюшева куртка з ватною підкладкою', *дис'а'тинка* 'сорочка з домотканого полотна в десять пасом', *рад'овина* 'спідниця з домотканого грубого полотна', *ват'анки* 'теплі чоловічі штани на ваті', *в'іл'ветки* 'штани з вельвету', *пасок матир'чатий* 'пояс із тканини', *оу'чанка* 'шапка з овчини', *сол'омл'аник* 'чоловічий літній капелюх, виготовлений із соломи', *пу'хова хустка* 'хустка з пуху', *л'а'ничка* 'ляна хустка', *най'лонка* 'нейлонова хустка', *кап'ронки* 'колготи капронові' та ін.);

'частина тіла' → 'назва виробу' (*рука'виц'і* 'рукавиці', *нога'виц'і* 'одна з двох холош штанів', *ву'шанка* 'шапка з вухами', *пир'едн'ік* 'будь-який фартух', *наг'рудник* 'фартух із нагрудником', *душег'реїка* 'безрукавка, утеплена ватою', 'жилетка з хутряною підкладкою' та ін.);

'час, сезон носіння' → 'назва виробу' (*о'с'інка* 'тепла спідниця', *ноч'нуха*, *ноч'нул'а*, *ноч'нушка* 'сорочка для сання', *со'рочка буден.а*

‘сорочка на кожен день’, ¹зимн’і штат’ни ‘штани теплі’, пал’то ве^сн’ане ‘пальто, призначене для носіння зимою і восени’, ¹майка ‘спідня білизна’ та ін.).

‘особливості крою, фасон’ → ‘назва виробу’ (косово¹ротка ‘чоловіча сорочка із застібкою збоку’, со¹рочка по¹дол’на ‘жіноча сорочка, верхня частина якої пошита з тонкого полотна, а нижня з грубого’, ш¹їстик’лінка ‘спідниця, пошита із 6-и клинів’, дис’атик’лінка ‘спідниця, пошита із 10-и клинів’ за¹паска ‘незшита спідниця з одного полотна’, полук’л’ош ‘спідниця, розширена донизу’, ¹дудочки ‘чоловічі штани із вузькими холошами’, гостро¹верха ¹шапка ‘шапка з гострим верхом’. Однак, відзначено моделі мотивації, які характерні лише для окремих груп лексики, наприклад, етнографічними ознаками мотивовані назви вишитих сорочок: мало¹роска, гу¹цулка, со¹рочка укр¹їїнс’ка, со¹рочка гу¹цул’с’ка; професією носія – номени на позначення поясів: ¹пойас во¹їен.її, ¹пасок во¹їен.її, ре¹мен’ сол’дац’киї; штанів: спор’тиун’ї, рибац’к’ї; чоловічої спідньої білизни: мат’роска; територією походження реалії – назви головних уборів: кубанка, па¹нама, па¹намка; способом носіння – назви на позначення спідньої білизни та жіночих головних уборів: п’ідш’таники, п’ідш’тан.ики, пош’таники; ¹хустка з’верху, ¹хустка / шоб наки’дати, ¹хустка-опи’налка; розмірами реалії – різновиди хусток: пла’ток з ви¹ликоїї ру¹ки, ¹хустка двінац’атий ¹номе¹р, ~ ¹дес’атий ¹номе¹р, ~ ¹вос’мий ¹номе¹р, ~ ¹шостий ¹номе¹р, ~ з се¹редн’ойї ру¹ки, се¹редн’її пла’ток, се¹редн’а ¹хустка, ма¹лій пла’ток; антропонімами – назви спідниці і хустки: ти¹т’анка, мат’р’ошка.

Кожна з досліджуваних ЛСГ назв одягу є відкритою структурою, що відзначається динамікою, знаходить вияв у постійному поповненні репертуару назв новими лексичними одиницями та відходом на периферію мовної системи значного їх відсотка, що зумовлено здебільшого позамовними чинниками. Однак видові назви одягу характеризуються лексичною і семантичною стабільністю протягом тривалого історичного періоду.

ТГЛ назв одягу загалом формують однослівні номени. Проте продуктивним тут є спосіб аналітичної номінації. Більшість словосполучень на позначення одягу є вільними, їхні компоненти можуть відображати системні відношення, формуючи родо-видові парадигми. На базі однієї видової назви можуть утворюватися гіперо-гіпонімічні ряди за різною класифікаційною ознакою. Складені найменування одягу є одним із найпродуктивніших типів його номінації (о¹дежа шчо¹ден.а, го¹дежа до ¹ходу, ¹од’аг по¹їс’ат’ден.її; о¹дежа на ¹вих’ід, ~ про вих’ідній ден’, ~ про с’в’ато, ¹одаг доро¹гий, сп’ідниц’а зимо¹ва, ~ ле¹ген’ка, ~ ¹байкова, ~ ¹ситчикова, ~ граф’ї’рована, ~ п’їт ти¹т’анку, ~ р’ас’на, ¹їупка дис’а’чана ~ роскл’о¹шон.а та ін.).

У досліджуваних говірках виявлено високу лексичну та формальну варіативність репрезентантів сем, наприклад, для загального позначення одягу у східноподільських говірках найчастіше вживаються спільнокореневі лексеми, похідні від праслов'янських основ *odedja: *'od'ağ*, *o'deža*, *go'deža*, *o'd'ežda*, *o'd'oža*, *ŷd'i'van'ka*, *ŷd'i'van'a*, *ŷd'i'vach'ka*, *ŷd'a'gan'ka*, *ŷd'a'gan'a*, *o'd'ağa*, *zo'd'ağa* та *byrati: *ŷbra'n'a*, *ŷbra'n'a*, *ŷbi'ran'a*.

Проведене дослідження засвідчило, що більшість назв, об'єднаних у ТГЛ назв одягу, представлені питомою слов'янською лексикою. Значний пласт слів утворюють запозичення з польської мови або через її посередництво (*ro'tonda*, *'bunda*, *'nason* та ін.), а також запозичення з тюркських мов (*baš'lik*, *šta'ni*, *šar'o'vari*, *oč'kur* та ін.), німецької (*b'us'gal'ter*, *šl'apa* та ін.), французької (*kaš'ket*, *'kepka*, *fu'ražka*, *kar'tuz*, *tu'žurka*, *ži'let* та ін.), деякі номени мають російське походження (*'bobrik*, *laŷ'san*, *sti'l'aği* та ін.).

У другому розділі «Структурна організація та семантика лексики на позначення прикрас у східноподільських говірках» розглянуто тематичний комплекс, що об'єднує лексичні одиниці на позначення прикрас і становить автономну мікросистему у структурі ТГЛ на позначення одягу і прикрас. У її складі виокремлено дві лексико-семантичні групи: ЛСГ назв прикрас для одягу і ЛСГ назв прикрас для тіла, що, у свою чергу, поділяються на семантичні підгрупи: номінації прикрас, що виконують естетичні функції, та назви прикрас, що виконують утилітарні й естетичні функції; загальні назви прикрас для тіла; назви прикрас для вух; назви прикрас для шиї; назви прикрас для рук; назви прикрас для волосся і голови.

Номінативний ряд на позначення прикрас утворюють мовні одиниці, що належать до лексико-граматичного класу іменників. На словотвірному рівні проявляється тенденція до використання суфіксальних форм із афіксами зменшеності, які, проте, втрачають значення демінутивності (*lan'cu'žok*, *ko'l'ečko*, *i'konka*, *x'restik*, *k'rabik*, *b'roška*, *z'voz'd'iki*, *ku'lončik* тощо).

На відміну від ТГЛ на позначення одягу, репертуар найменувань прикрас представлено значно меншою кількістю лексичних одиниць. Ще однією специфікою ТГЛ назв прикрас, що різнить її з ТГЛ назв одягу, є відсутність послідовно вираженої лексичної опозиції за ДО 'стать користувача'. Більшість лексичних одиниць є назвами жіночих прикрас, що зумовлено позамовними чинниками; чоловічі прикраси, до яких належать ланцюжок, перстень, перстень шлюбний та ін., номіновано тими ж лексемами, що й жіночі. ДО 'чоловіча прикраса' реалізує тільки лексема *ne'čatka* на позначення чоловічого персня особливої форми, а також форма однини лексем *se'p'ga*, *se'režka*.

В основі номінації прикрас лежать такі мотиваційні ознаки:

- ‘локалізація на тілі людини’ (*пeрстe^н*, *oжe^лрeл’йe*, *зa^вушниця^{’а}* / *зa^ушниця^{’а}*, *к’іс^лник*);
- ‘форма виробу’ (*кoл[’]цo*, *кoл[’]eчкo*, *кaб^ллyчкa*, *пe^лчaткa*, *кyл[’]чики*, *цeпoчкa*, *з^вoз^{’д}’іки*, *к^рaбик*, *гpeб[’]ішoк*, *oбpуч*);
- ‘матеріал виготовлення’ (*пeрли*, *кo^рaл’і*);
- ‘асоціативні уявлення’ (*пoц[’]ілуїчик*);
- ‘функціональне призначення’ (*зa^лкoлкa*, *пpи^лкoлкa*).

Проте на сучасному зрізі не всі лексеми видаються прозоромотивованими внаслідок архаїзації лексем, твірні основи яких послуговували для утворення найменувань прикрас (*каблучка*, *перстень*, *ожерельє*).

З погляду походження досліджуваний тематичний комплекс є неоднорідним. Найбільш кількісним є клас лексем, утворених від питомих коренів: *лyчкa* ‘намисто з дрібних камінців’, *oжe^лрeл’йe* ‘прикраса для шиї’, *цeпoчкa*, *ци^{eл}пoчкa* ‘прикраса для шиї, з металевих кілець, послідовно з’єднаних одне з одним’ та ін. Вагомим складником аналізованої групи є запозичена лексика (*кyл[’]чики* ‘сережки’, *к^л’іпси* ‘кліпси’, *пaц[’]oрки* ‘намисто, намистини’, *кoл[’]йe* ‘намисто з коштовного каміння, перлів та ін.’, *лaнц[’]y^лжoк* ‘прикраса для шиї, з металевих кілець, послідовно з’єднаних одне з одним’ та ін.). Значна частина лексем увійшла до лексичної системи української мови ще в староукраїнський період.

ТГЛ назв прикрас є до певної міри закритою системою. Вона демонструє семантичну стабільність більшості назв протягом тривалого історичного періоду. Лексичні одиниці, що об’єднуються в цю групу, здавна зафіксовані в писемних пам’ятках. На різних хронологічних зрізах репертуар лексем неактивно поповнюється новими одиницями.

Більш динамічною є ЛСГ найменувань прикрас для волосся та голови, що зумовлено значною мірою позамовними чинниками: руйнуванням традицій, які здавна регламентували вимоги до жіночих зачісок, та зникненням предметно вираженої опозиції ‘заміжня жінка’ : ‘незаміжня жінка’, відповідно, архаїзацією найменувань давніх прикрас та заміну їх іншими.

У ТГЛ назв прикрас природно спостерігається тенденція до переходу частини лексем на периферію мовної системи (*скин^{’д}’aчка*, *биндoчка*, *к’іс^лничка*, *к’іс^лник*, *каб^ллyчкa*, *ду^кaч*.). Окремі реалії виходять з ужитку, перестають бути предметами загального користування, проте в пам’яті мовців вони зберігають чітку характеристику.

Третій розділ «*Ареалогія назв одягу і прикрас у східноpodільських говірках*» присвячено лінгвогеографічному вивченню східноpodільських говірок, що дало змогу вирішити проблеми внутрішньої диференціації podільського говору та визначити місце досліджуваних говірок у системі

українського діалектного макроареалу. Скартографована лексика говірок Східного Поділля дозволила визначити тенденції просторового розміщення лексичних і семантичних явищ; установити ареальну диференціацію та виявити лінгвальне наповнення кожної територіальної одиниці досліджуваного континууму; удокладнити подільсько-середньонаддніпрянську діалектну межу.

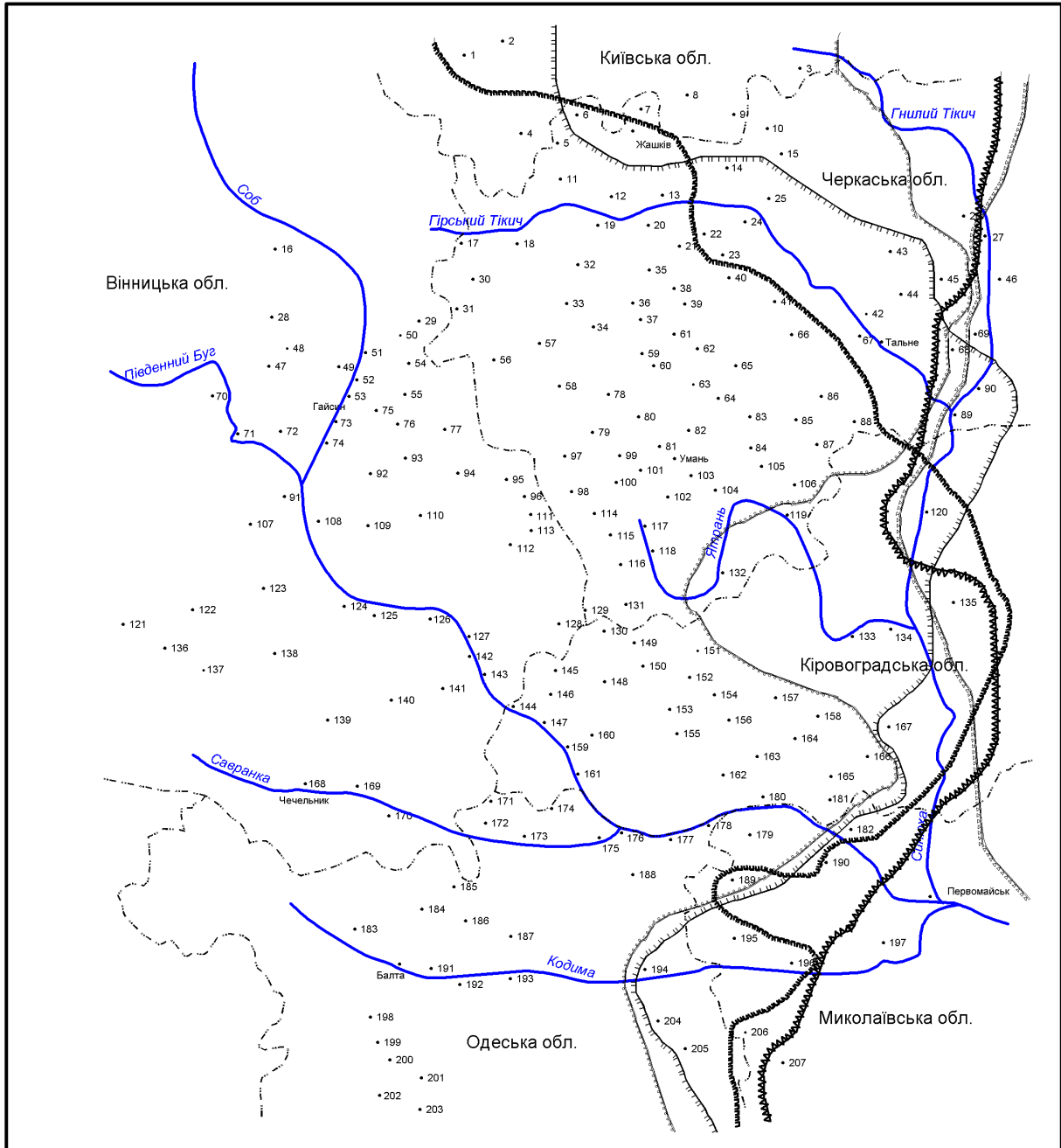
Посткартографічна інтерпретація поширення явищ лексико-семантичного та фонетичного рівнів дозволяє стверджувати, що крайні східні ізоглоси, які відмежовують подільські елементи від інших (середньонаддніпрянських чи степових) концентруються в басейні р. Синюха. На північному відрізку пасма (межа між подільським і середньонаддніпрянським говорами) ізоглоси проходять у межиріччі Гірського і Гнилого Тікичів, західніше р. Гірський Тікич, східніше р. Гнилий Тікич (карта № 1). Частина ізоглос, які обмежують подільські елементи на сході, пасом не утворюють, а доповнюють уже виділені за картографованими явищами у сільськогосподарській лексиці. Західне пасмо ізоглос, яке знаходиться західніше Умані, доповнене такими протиставленнями на лексико-семантичному рівні (перші – подільські елементи): *хустка* : *хустка*, *пла'ток* ‘хустка’, *б'инда*, *л'ента*, *к'іс'ник* : *к'іс'ник*, *к'іс'ничка* ‘стрічка для вплітання в косу’, *пазуха* ‘частина сорочки, висмикнута із спідниці’, ‘вишитий розріз на грудях сорочки’ : *пазуха* ‘розріз на грудях сорочки’, ‘простір між грудьми і одягом’. Пасмо ізоглос, що проходить східніше Умані і західніше річки Гірський Тікич, доповнюють ізоглоси протиставлень *тор'оки*, *па'ц'орки* : *тороч'ки*, *китиц'и* ‘суцільний ряд ниток, що вільно звисають по краях хустки, скатерки’, *гудзик* : *пуговиц'а*, *пугов'іца*, *пугоўка* ‘гудзик’. Пасмо, яке проходить у басейні р. Гірський Тікич, може бути доповнене ізоглосами, що репрезентують: протиставлення фонетичного рівня – |р| : |р'| у лексемах *б'руки* : *б'р'уки* ‘штани’, *мо'рачка* : *мо'р'ачка* ‘матроська спідня смугаста сорочка’, *ранд'а* : *р'анд'а* ‘старий одяг, непридатний для носіння’, *в'і'р'овочка* : *в'і'р'овочка* ‘мотузка, якою стягують штани в поясі для їх підтримування’, *рушики* : *р'ушики* ‘вузька смужка тканини, зібрана у зборки і пришита для оздоблення’; |т'| : |т| у лексемі *на'вивор'іт* : *на'виворот* ‘лицьовим боком всередину, а зворотнім назовні’; протиставлення лексико-семантичного рівня – *коу'ток*, *кул'чик*, *се^шреж^шка* : *сер'га*, *се^шреж^шка* ‘вушна прикраса, дужка якої просмикнута в мочку вуха’, *б'инда* ‘вузька смужка кольорової тканини, що використовується для оздоблення як прикраса’, ‘вузька смужка тканини’, ‘стрічка для вплітання в косу’, ‘вузька прозора стрічка, що використовується як прикраса’, ‘стрічка з візерунками’, ‘дошка з одного боку з великими металевими гаками, на які вшали одяг’ : відсутність лексеми. Пасмо, початок якого знаходиться в межиріччі Гірського і Гнилого Тікичів, а далі західніше

р. Синюхи, доповнює ізоглоса поширення лексеми *шаро¹вари* ‘широкі чоловічі штани зі штанинами внизу на резинці’.

Для східноподільських говірок виразною є опозиція північ : південь, що засвідчують карти, які репрезентують такі лексико-семантичні явища (першими подаємо лексеми, характерні для північних говірок): *п¹л¹ушка*, *до¹ха*, *до¹шка* : *шубка*, *п¹л¹ушка* ‘жіноча плюшева куртка з ватною підкладкою’; *гун¹а*, *гун¹ка* : *с¹вита*, *к¹рейа* ‘довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна’; *жс¹кет*, *с¹чок* : *жс¹кет*, *жс¹кетка*, *л¹ітник* ‘жіночий піджак’; *кап¹ушон*, *каптур* : *кап¹ушон*, *капа* ‘частина верхнього одягу для захисту голови в негоду’; *чохла*, *чохло*, *чо¹хол*, *ман¹жет* : *ман¹жет*, *ман¹кет* ‘кінцева частина рукава сорочки’; *хлоша*, *колош¹ва* : *штани¹на*, *штанка* ‘частина штанів, яка одягається на одну ногу’; *к¹руживо*, *к¹ружаво* : *к¹ружало*, *ме¹реживо*, *к¹руживо* ‘сітчаста тканина з узорами, якою оздоблюють одяг, білизну; семантика лексеми *ш¹л¹іца*: ‘розріз внизу спідниці’, ‘складка внизу спідниці’, ‘взюшка складка на одязі’: ‘розріз внизу спідниці’.

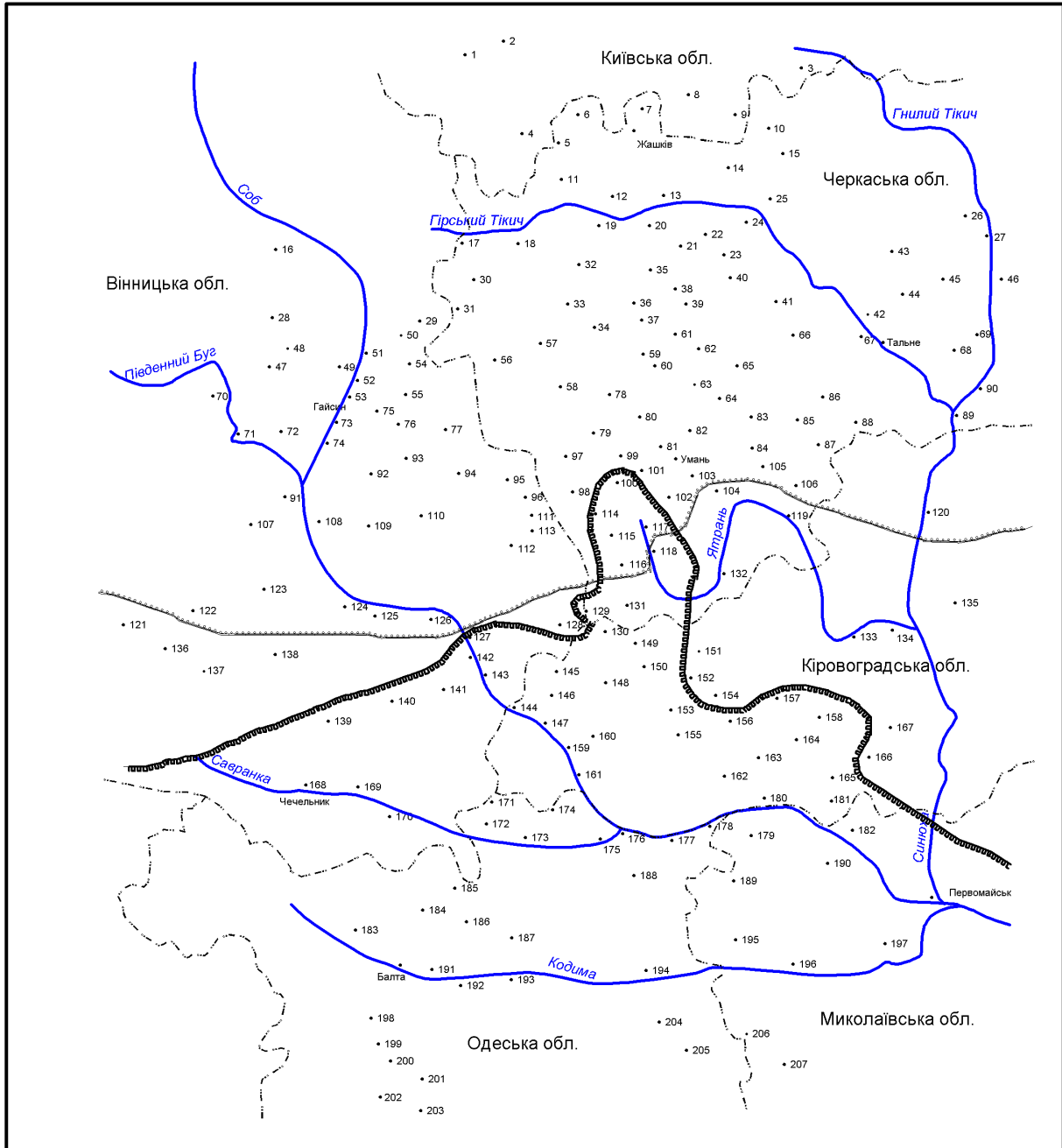
Зауважимо, що пасмо ізоглос, яке відокремлює північну групу говірок, є нещільним, оскільки ізоглоси різних лексико-семантичних та фонетичних явищ мають різну конфігурацію, то високо піднімаючись на північ, то низько опускаючись на південь. Крайні північні ізоглоси можна умовно окреслити лінією Шарапанівка Крижопільського району – Кошаринці – Сумівка – Маньківка – Джулинка Бершадського району Вінницької області – Колодисте – Томашівка – Сушківка – Бабанка – Оксанине Уманського району Черкаської області – Журавка Новоархангельського району Кіровоградської області (карта № 2).

В оформленні східноподільського ареалу беруть участь острівні мікроареали різної величини і наповненості. Значна кількість острівних ареалів, нашарування різнодіалектних рис свідчать про інтенсивність діалектотворчих процесів на досліджуваній території. Накладання багатьох ареалів лексико-семантичних, фонетичних явищ за даними АУМ, Атласу побутової лексики правобережної Черкащини, Атласу сільськогосподарської лексики подільсько-середньонаддніпряньського суміжжя, Атласу лексики на позначення одягу, взуття та прикрас у говірках середньонаддніпряньсько-степового порубіжжя, Атласу центральноподільських говірок та результати картографування назв одягу і прикрас у східноподільських говірках підтверджують об’єктивність здійсненого членування досліджуваного мовного континууму за даними різних структурних мовних рівнів.

Карта № 1 Крайні східні ізоглоси подільських елементів

- хутро
- о́нуча
- п'ідплечник
- кабл'учка
- п'лат'а

Карта № 2 Крайні північні і південні ізоглоси східноподільських елементів

----- крайні північні ізоглоси

————— крайні південні ізоглоси

Проведене дослідження назв одягу та прикрас у східноподільських говірках дає підстави для таких **висновків**:

Тематичні групи лексики на позначення одягу та прикрас є виразником культури українського народу, відображають умови соціально-економічного розвитку і становить собою розгалужену й багатопланову систему. До їх складу входять ЛСГ на позначення загальних назв одягу, тканини для одягу, верхнього одягу, нагрудного одягу, поясного одягу, спіднього одягу, одягу для рук, одягу для ніг, головних уборів, прикрас для одягу і для тіла. Кожна з аналізованих ЛСГ не є закритою структурою. Відносною стійкістю позначені мікрогрупи лексичних одиниць, що виражають узагальнену семантику, а підгрупи, які утворюють видові назви, є динамічними та відкритими до поповнення новими номінаціями.

Своєрідним для досліджуваної групи лексики є набір відповідних диференційних ознак, визначальними серед яких є ‘стать користувача’, ‘матеріал виготовлення’, ‘особливості крою’, ‘функціональне призначення’, хоча кожна підгрупа має специфічний набір ознак, одні з яких можуть бути доміантними, інші – факультативними. Осібною у групі найменувань серед назв одягу і прикрас є група назв прикрас, яка має свою специфіку прояву ДО на лексичному рівні. Спостерігаємо асиметрію в лексичному вираженні ДО або ж реалізацію однією лексевою сем-опозитів за ДО ‘стать користувача’, ‘цінність матеріалу’.

Номінативні одиниці представлені різними структурними типами. Однослівні номени репрезентовано одним лексико-граматичним класом – іменниками. Засобом вираження більшості аналітичних найменувань є атрибутивне узгоджене словосполучення, де роль стрижневого слова виконує лексема, що називає різновид одягу, а залежне слово – прикметник-конкретизатор. Рідше в досліджуваних говірках словосполучення можуть утворювати два іменники, поєднані зв’язком керування (*шапка з нутр’її, шапка з вухами, хустка до боку, хустка дл’а жін’їха, намісто іс корал’їу* та ін.). Специфічними на досліджуваному ареалі є атрибутивні словосполучення, головне слово в яких виражене іменником, а залежне – іменником із прийменником *до* або *про* (*одежа про с’вато* ‘одяг, який коштує дорого’; *одежа до ходу* ‘одяг, який носять щодня’).

Ядро тематичної групи лексики утворюють назви, відомі українській національній мові, загальнонародні, літературно-нормативні слова і такі, що побутують в інших говірках. Проте зафіксовано чимало лексичних одиниць, які вирізняють досліджувану говірку і які можна кваліфікувати як ендемізми (*хустка вос’мий номе”р* ‘хустка розміром 80 на 80 сантиметрів’, *хустка два’нац’атий номе”р* ‘хустка розміром 120 на 120 сантиметрів’ та ін.).

На формування тематичних груп сильний вплив має позамовний чинник. Зміна суспільних поглядів на традицію жіночого й чоловічого

вбрання, соціально-економічний розвиток, часті зміни моди зумовлюють швидку динаміку тематичної групи лексики. Крім того, що відходять на периферію назви традиційного українського вбрання (*ко^лжух, с^лвита*), прикрас (*ду^лкач, скин^лд'ачка*), відходять і ті, що протягом останніх десятиліть були неологізмами (*не^лїлон, кап^лрон, диде^лрон, кримп^лен* та ін.).

У досліджуваних говірках зафіксовано реактивацію пасивних лексем, що проявляється у втягненні в орбіту номінування нових реалій лексичних одиниць, що позначали реалії, які вийшли чи виходять з ужитку, внаслідок чого на сучасному хронологічному зрізі відбувається розширення її семантичної структури (*ку^лфайка* ‘стьобана куртка на ваті’ → *ку^лфайка* ‘будь-яка стара куртка’).

Для тематичних груп лексики назв одягу та прикрас характерні різні мотиваційні моделі. Спільною для всіх досліджуваних груп є мотиваційна модель ‘матеріал’ → ‘назва виробу’, шляхи реалізації якої в кожній із груп представлені по-різному:

а) суфіксальна деривація: *най^ллонка, оу^лчанка, су^лконка, кож^лжанка, л^лд^лничка, дуб^лл^лонка, п^лл^лушка* та ін.;

б) метонімія: *бобрик* ‘тканина’, ‘пальто із бобрика’; *ко^лрали* ‘дорогоцінний камінь’, ‘намисто із коралів’; *хутро* ‘шерсть тварини’, ‘шуба’; *димка* ‘тканина’, ‘спідниця’; *газик* ‘тонка тканина’, ‘хустка’; *де^лс^латка* ‘домоткане полотно’, ‘сорочка із домотканого полотна в десять пасом’, ‘спідниця із домотканого полотна в десять пасом’;

в) аналітична номінація: *кол^лготи кап^лронов^лі, кол^лготки диди^лронов^лі, ко^лсинка пу^лхова, кофта ма^лхерова, куртка ба^ллонова, ру^лбашка л^лд^лна* та ін.

Відзначено випадок зворотньої словотвірної залежності ‘виріб’ → ‘назва тканини’: *плашч* → *плаш^лчоўка*.

Досліджуваний пласт лексики є генетично неоднорідним. Переважна більшість зафіксованих одиниць є словами питомого походження, корені яких сягають праслов'янського джерела. Одним із шляхів поповнення досліджуваного класу лексики є запозичені зі слов'янських (польська, російська) і неслов'янських (латинська, румунська, німецька, італійська, французька) мов, які входили в мову на різних етапах її розвитку, починаючи з першої писемної фіксації давніми пам'ятками і до новітнього часу. Підпорядковуючись законам говірки, запозичені лексеми зазнають різноманітних асимілятивних змін на фонетичному та лексико-семантичному рівнях.

Значна частина репертуару зібраної лексики не внесена до реєстру «Словника української мови».

Східноподільські говірки зазнають нашарувань діалектних рис різних мовно-територіальних утворень: зі сходу на них «тиснуть» середньонадніпрянські говірки, з півночі – накладаються південно-

волинські ареали, з півдня – степові, що зумовлює опозицію північні : південні східноподільські говірки. Частина карт і некартографований матеріал засвідчує, що обраний для дослідження ареал є майже однорідним або характеризується мозаїчністю у репрезентації багатьох явищ різних структурних рівнів мови. В оформленні східноподільського ареалу беруть участь острівні мікроареали. За їх величиною та типом ізолій, що окреслюють ці територіальні утворення, виділено: а) замкнуті мікроареали лексичних і семантичних явищ, поширених у кількох говірках; б) мікроареали, утворені ізолексами та ізосемами, які охоплюють кілька говірок досліджуваної території і мають спорадичний характер поширення на досліджуваній території; в) мікроареали лексичних і семантичних явищ, які відомі лише в одній говірці чи мають спорадичний характер поширення в окремих говірках; г) кілька замкнених мікроареалів одного лексико-семантичного явища.

Лінгвогеографічне опрацювання лексики східноподільських говірок дає змогу констатувати, що на фонетичному, морфологічному та акцентуаційному рівнях вони є типовими подільськими, хоч і зазнають впливу сусідніх говорів. Для східноподільських говірок характерними є: 1) активізація творення синонімів; 2) функціонування значної кількості регіоналізмів; 3) функціонування контамінованих форм; 4) збереження архаїчних лексем; 5) зміни в семантиці лексем; 6) зміни у формальній структурі слова; 7) зміни граматичного роду лексем.

Для значної кількості східноподільських назв виявлено паралелі у поліських, середньонадніпрянських та степових говірках, оскільки дослідження цих ареалів проводилися за ідентичними схемами. Більшість лексем, що активно функціонують у досліджуваних говірках, репрезентована в усіх говорах південно-західного наріччя, що вказує на належність східноподільських говірок до західного макроконтинууму.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Березовська Г. Г. Назва хустки в східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. статей. – Запоріжжя, 2006. – № 2. – С. 10 – 14.
2. Березовська Г. Г. Назви тканини для одягу у говірках Східного Поділля / Г. Г. Березовська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Вип. 3. Кн. 2. – Київ, 2008. – С. 70 – 76.
3. Березовська Г. Г. Назви чоловічих головних уборів у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Лінгвістика : зб.

- наук. праць Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Вип. 3. – Луганськ, 2008. – С. 70 – 75.
4. Березовська Г. Г. Назви взуття у говірках Східного Поділля / Г. Г. Березовська // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2008. – С. 74 – 78.
  5. Березовська Г. Г. Номінація чоловічого поясного одягу у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Наукові записки. – Вип. 86. Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 243 – 249.
  6. Березовська Г. Г. Лексико-семантична група назв шийних прикрас у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2010. – Вип. 10. – С. 109 – 114.
  7. Березовська Г. Г. Назви прикрас для волосся і голови у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології : збірник наукових праць / Відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 6. – С. 17 – 19.
  8. Березовська Г. Г. Протетичні приголосні в Савранській говірці (Одеська обл.) / Г. Г. Березовська // Мова у слов'янському культурному просторі : тези доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції, Умань, 23–25 травня 2002 р. – Умань, 2002. – С. 4.
  9. Березовська Г. Г. Особливості словозміни іменників говірки с. Дзездзелівка Маньківського району Черкаської області / Г. Г. Березовська // Діалектологічні студії : зб. наук. праць / редкол. : Г. Г. Березовська, В. В. Денисюк, О. Ю. Зелінська, Т. М. Тищенко, М. М. Торчинський (голова); відп. за випуск – Г. Г. Березовська, Т. М. Тищенко. – Умань : Графіка, 2004. – С. 11–12.
  10. Березовська Г. Г. Діалектологічна практика : методичні рекомендації / Березовська Г. Г., Розгон В. В., Тищенко Т. М. – Умань : Пронікс, 2005. – 22 с.
  11. Березовська Г. Г. Тексти / Г. Г. Березовська // Говірки історичної Уманщини та суміжних земель : монографія / [Г. Г. Березовська, І.І. Кривошея, Т. М. Тищенко та ін.] ; за ред. Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – С. 80 – 246.
  12. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.

АНОТАЦІЇ

Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східноподільських говірках. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації проаналізовано склад, семантичну структуру та географію назв одягу і прикрас у говірках Східного Поділля; з'ясовано основні принципи мотивації номенів; виявлено шляхи формування складу лексики на позначення одягу та прикрас у східноподільських говірках; здійснено внутрішнє членування досліджуваних говірок.

У результаті вивчення ареалогічних особливостей лексики на позначення одягу і прикрас встановлено, що східноподільські говірки зазнають нашарувань діалектних рис різних мовно-територіальних утворень. Частина карт і некартографований матеріал засвідчив, що східноподільський ареал є майже однорідним або характеризується мозаїчністю у репрезентації багатьох явищ різних структурних рівнів мови. З'ясовано, що в оформленні східноподільського ареалу беруть участь острівні мікроареали.

У науковий обіг вводиться новий значний за обсягом емпіричний матеріал, що прислужиться при укладанні Словника подільського говору, Словника українських говорів та Лексичного атласу української мови.

Ключові слова: східноподільські говірки, подільський говір, тематична група лексики, лексико-семантична група, номінація, назви одягу і прикрас.

Березовская А. Г. Структурная организация и география названий одежды и украшений в восточноподольских говорах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации анализируется состав, семантическая структура и география названий одежды и украшений в говорах Восточного Подолья; выясняются основные принципы мотивации номенов; пути формирования состава лексики, обозначающей одежду и украшения в восточноподольских говорах; осуществляется внутреннее членение исследуемых говоров; устанавливаются связи зафиксированной лексики с соответствующими лексемами других украинских диалектов. Предметом исследования являются номинативные и семантические процессы, мотивация и распространение репрезентантов лексико-семантических групп для обозначения общих названий одежды, ткани для

одежды, верхней одежды, одежды, которую носят под верхней, нижней одежды, одежды для ног, одежды для рук, головных уборов, украшений для одежды, украшений для тела.

Ядро тематической группы лексики образуют общенародные, литературно-нормативные слова и названия, бытующие в других говорах. Однако фиксируется немало лексических единиц, отличающих исследуемый говор и которые можно квалифицировать как эндемизмы. Исследуемый пласт лексики является генетически неоднородным. Подавляющее большинство зафиксированных единиц является словами исконного происхождения, корни которых восходят к праславянскому источнику. Одним из путей пополнения исследуемого класса лексики является заимствование из славянских и неславянских языков. Устанавливается, что для тематической группы лексики названий одежды характерны различные мотивационные модели. Общей для всех исследуемых групп является мотивационная модель «название материала» → «название изделия», пути реализации которой представлены суффиксальной деривацией, метонимией, аналитической номинацией. Отмечается случай обратной словообразовательной зависимости «название изделия» → «название ткани».

В основе номинации украшений лежат мотивационные признаки: ‘локализация на теле человека’, ‘форма изделия’, ‘материал изготовления’, ‘ассоциативные представления’, ‘функциональное назначение’.

На формирование тематической группы значительное влияние оказывает внеязыковой фактор. Изменение общественных взглядов на традицию женского и мужского наряда, социально-экономическое развитие, частые изменения моды обуславливают динамику тематической группы лексики. Кроме того, отходят на периферию названия традиционного украинского наряда (*кожух, свита*), а также те, которые в течение последних десятилетий были неологизмами (*нейлон, капрон, дыдэрон, кримплен* и др.).

В результате изучения ареалогичных особенностей лексики для обозначения одежды и украшений устанавливается, что на восточноподольские говоры влияют диалектные особенности различных культурно-территориальных образований: с востока на них «давит» среднеподнепровский говор, с севера – накладываются юго-волынские ареалы, с юга – степные, что приводит к формированию оппозиции северные : южные восточноподольские говоры. Часть карт и некартографованный материал показали, что восточноподольский ареал является почти однородным или характеризуется мозаичностью в представлении многих явлений различных структурных уровней языка. Выясняется, что в оформлении восточноподольского ареала участвуют островные микроареалы. По их величине и типу изолиний, которые определяют эти территориальные образования, выделяются: а) замкнутые

микроареалы лексических и семантических явлений, распространенных в нескольких говорах; б) микроареалы, образованные изолексами и изосемами, охватывающие несколько говоров исследуемой территории и имеющие спорадический характер распространения на исследуемой территории; в) микроареалы лексических и семантических явлений, известные только в одном говоре, имеющие спорадический характер распространения в отдельных говорах; г) несколько замкнутых микроареалов одного лексико-семантического явления.

Лингвогеографическое изучение лексики для обозначения одежды и украшений в восточноподольских говорах позволяет констатировать, что на фонетическом и морфологическом уровнях они являются типично подольскими, хотя и испытывают влияние соседних говоров. Для восточноподольских говоров характерны: 1) активизация синонимов; 2) функционирование значительного количества регионализмов; 3) функционирование контаминированных форм; 4) сохранение архаичных лексем; 5) изменения в семантике лексем; 6) изменения в формальной структуре слова; 7) изменения грамматического рода лексем.

В научный обиход вводится новый значительный по объему эмпирический материал, который будет востребован в процессе составления Словаря подольского говора, Словаря украинских говоров и лексического атласа украинского языка.

Ключевые слова: восточноподольские говоры, подольский говор, тематическая группа лексики, лексико-семантическая группа, номинация, названия одежды и украшений.

Berezovska H. H. Structural arrangements and geography of the names of clothes and adornments in the dialects of Eastern Podillya. – Manuscript.

The thesis for degree of candidate of philological sciences in speciality 10.02.01 – the Ukrainian language. – M. P. Drahomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

The thesis analyzes the composition, semantic structure and geography of the names of clothes and adornments in the dialects of Eastern Podillya; basic principles of the motivation of the names are elucidated; the ways of the formation of the composition of the vocabulary with names of clothes and adornments in the dialects of Eastern Podillya are discovered; the internal division of the analyzed dialects is done.

As a result of the research of arealogical peculiarities of the names of clothes and adornments it is estimated that the dialects of Eastern Podillya are being influenced by dialectal characteristics of different language and territorial formations. Part of the maps and unmapped material indicates that the area of Eastern Podillya is almost homogeneous or characterized by mosaicism in the representation of numerous phenomena in different structural levels of language.

It is found out, that insular microareals are involved in the formation of Eastern Podillya dialects.

New considerable volume of empiric material, which will be used in the formation of Vocabulary of Eastern Podillya Dialects, Vocabulary of Ukrainian dialects and Lexical Atlas of Ukrainian Language, is entered in a scientific circulation.

Keywords: dialects of Eastern Podillya, dialect of Podillya, thematic group of vocabulary, lexical and semantic group, name, names of clothes and adornments.